

## Україна і НАТО: розмова про некорисне



Народився 26 листопада 1965 р. в Ужгороді. Після закінчення середньої школи працював слюсарем у вагонному депо станції Клепарів. Майстер спорту та чемпіон України з фехтування. 1985 року вступив на підготовче відділення факультету журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка. На п'ятому курсі починає працювати редактором відділу журналу «Слово і час» Інституту літератури НАН України. З 1994 року — головний редактор журналу «Українські проблеми». Доктор філологічних наук, доктор філософії, професор. Працює деканом факультету політичних наук і журналістики Національного університету «Києво-Могилянська Академія». Автор книжок «Свобода стилю», «Основи герменевтики», «В межах, поза межами і на межі».

«Понад часом», «Дмитро Донцов. Ідеологічний портрет». Один із співзасновників Асоціації «Нова література».

**У** засобах масової інформації України неодноразово порушувалася ця вкрай важлива й актуальна для нашої держави тема. Тому мої роздуми ґрунтуються переважно на враженнях і спостереженнях від ознайомчого візиту до штабу НАТО в Європі, який розміщується неподалік Брюсселя, де я перебував у складі неофіційної урядової делегації у лютому 2001 р. Слід зазначити, що відбувався цей візит у рамках спеціальної інформаційної програми НАТО, розробленої, щоб дати відповіді на всі питання, які тільки можуть виникнути в урядовців з країн, що в той чи інший спосіб розвивають своє співробітництво з Альянсом. Мета інформаційної програми — зміцнення довіри до НАТО на персональному рівні через надання максимально повної інформації та певні пропагандистські заходи.

Зайвим буде нагадувати, що НАТО цікавить Україну як єдино можлива як на сьогодні універсальна система міжнародної безпеки, що їй після ядерного роззброєння нашої держави, по суті, немає альтернативи. Хоч в Україні існують значні політичні сили, готові виборювати іншу — російську — альтернативу національної безпеки України. Проблема стосунків нашої незалежної держави і НАТО вже має свою історію. Існують переважно два можливих шляхи її вирішення: «за» і «проти». Я хотів би зупинитися на складності цієї, на перший погляд, простої дилеми. І певній пікантності способів її вирішення з огляду на майбутній світовий устрій та світову безпеку.

Від укладення 21 грудня 1991 р. угоди «Про спільні заходи щодо ядерної зброї», за якою вся ядерна зброя, що розташовувалася на території України, Білорусії та Казахстану, переходила під юрисдикцію Росії, до підписання 9 липня 1997 р. Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору минуло шість років самоусвідомлення України в новій якості незалежності. Додамо сюди ще останніх чотири, коли була зроблена невдала спроба оголосити захист національних інтересів головним принципом держави. Нагадаємо позицію НАТО щодо нових членів: «Нам не потрібні споживачі безпеки. Нам потрібні країни, які можуть нести повну відповідальність, включаючи всі варіанти ризику й усі фінансові зобов'язання з цього членства». Ця позиція є недвозначною і справедливою. Тобто для вступу в НАТО українці, власне, їх держава (наша держава) повинна щонайменше мати бажання це зробити. І, по-друге, ми повинні мати певні матеріальні й економічні спроможності.

Повертаючись до інформаційного візиту до Брюсселя, зазначу, що він припав на 23 лютого. У вас не виникло якихось асоціацій, пов'язаних із цією датою? Для українського військового аташе на країні Бенілюксу установка була також недвозначною: 23 лютого є для нього нічим іншим, як днем Червоної Армії. Тому він не знайшов часу для офіційної зустрічі в українській амбасаді для обговорення проблем НАТО і України, а поспішив до посольства Російської Федерації відзначати в дружньому колі це епохальне свято. Йдеться про генерала, до професійних обов'язків якого входить розширення і поглиблення зв'язків з Альянсом. Як бачимо, рівень відповідальності надто низький.

Однак наша делегація була свідком багатьох «конфузів» і з натівського боку. Так, один з головних принципів діяльності Альянсу, з пафосом виголошений черговим промовцем, звучав свіжо і небуденно: «Вчитися, вчитися і ще раз вчитися». Тим, хто пам'ятає радянську освіту, а це була вся наша делегація, залишалось додати: «Як заповідав великий Ленін». Наш дружній сміх був з подивом зустрінутий господарями.

Веселив публіку й однофамілець відомого кіноактора генерал Ван Дамм, коли на питання, чи не почувають себе європейські члени НАТО ущемленими тим, що головнокомандувач завжди є американцем, він відповів приблизно так: «На старшого брата не ображаються». Реакція українських військових була адекватною: «Не встигли одного старшого брата позбутися, як іншого на шию садять».

До речі, питання про стосунки та конфлікт інтересів Європи й Америки в рамках НАТО викликали легку паніку й зниклобіння у приймаючої сторони. Чим глибше натівські офіцери встрявали у дискусію, тим більше заплутувалися. Вони не мали однастайності в аргументації. Аж ось бойовий американський полковник, льотчик, який воював у Югославії, сам афроамериканець, зупиняє своїх колег і каже: «Зараз я їм все поясню. Розумієте, Європа й Америка — це те саме. Адже всі ми, американці, вийшли з Європи». В залі запанувала пауза. Всім було зрозуміло, що таке пояснення є незадовільним. Щонайменше щодо самого полковника.

У свою чергу, анекдотом для натівських аналітиків є українська ядерна зброя, про яку лишилися тільки спогади. Взагалі якісь розмови про ядерний статус України викликали сміх, бо цієї зброї вже не існує, відповідно нема про що говорити. Нам казали відверто: цього від нашої держави ніхто не чекав. Мається на увазі навіть не сам факт ядерного роззброєння, а форму, в якій це було зроблено. «Ваш уряд погано провів переговори», — казали нам.

Маючи ядерну зброю, тобто статус, за який нашим народом у ХХ столітті були покладені безпрецедентні жертви, Україна могла одержати величезні політичні та матеріальні дивіденди. Проте в українського уряду навіть не виникло жодних питань про те, що ядерна зброя не просто ліквідується, вона вивозиться до Росії — відверто агресивної держави, яка безпосередньо загрожує українській незалежності.

Запопадливо швидке ядерне роззброєння України завдало непоправної шкоди її національній безпеці, а в ідеологічному сенсі відкинуло нас до рівня країн третього світу за показником непрогнозованості й безвідповідальності уряду, за повним неусвідомленням потреб національної безпеки держави. Звичайно, різного роду непорозуміння чи розходження позицій не могли поставити під сумнів важливість перспектив співробітництва України і НАТО. Більше того, в Україні немає іншого шляху, окрім як вступ до НАТО, проте рівень особистісної довіри таки має величезне значення. Однак не можна не помітити, що як з українського, так і з натівського боку суттєво хибує справа ідеологічного обґрунтування співпраці. Заради чого все робиться і який результат ми спільно хотіли б одержати?

Наприклад, є очевидним, що аналітики НАТО не визначили для себе, яким буде геополітичне майбутнє Росії. Так, італієць, заперечуючи погляди Збігнева Бжезінського, висловлені ним у книжці «Велика шахівниця», сам собі не хотів зізнатися, що майбутня Росія залишається для нього своєрідною «чорною дірою». Навпаки, польський генерал демонстрував свою антиросійську наставленість, спілкуючись з нами англійською і трохи українською, але не російською, яку добре знав.

Геостратегія НАТО залишається інертною, недостатньо динамічною. Згадаємо шок, пов'язаний з розпадом СРСР, відверту недовіру Заходу до нових національних держав у центрі Європи. Той позитивний факт, що військові НАТО є експертами, які діють у межах своїх компетенцій і не приймають політичних рішень, змушує нас пильніше придивитися до ідеологічного оформлення нового світу, без глобального протистояння двох систем.

Нам слід замислитися над тим, що змусило Єжи Гедройця на питання, чи захистить НАТО Польщу в разі безпосередньої загрози чи факту війни, відповісти однозначно: «Ні, Польща, як і 1939 року, залишиться сам на сам зі своїми проблемами». НАТО не веде якоїсь окремої політики, воно провадить політику тих держав, які входять до Альянсу. Але по лінії консолідації Європи й розходжень інтересів між Європою і США, цілісності НАТО загрожує реальна небезпека.

Країни — члени НАТО об'єднує спільна мотивація: потреба безпеки. Цей надзвичайно важливий чинник є достатнім для консолідації, пороте вкрай звуженим як концептуальна база

для оперативних відповідей на актуальні та принципові питання, що ставить перед Альянсом життя. Ось класичне питання: чому хорвати можуть мати свою національну державу, а курди і чеченці не можуть? Чому вільно бомбардувати Белград, а не вільно — Москву чи Анкару?

Саме ідеологічний, моральний, мотиваційний аспект матиме найважливіше значення для формування майбутньої колективної безпеки світу. На перший план тут виступає консолідація Європи як окремого геополітичного чинника, поруч зі США, мусульманським світом, країнами Далекого Сходу. Сумарний економічний, політичний та воєнний вплив ЄС перетворює Європу на серйозного конкурента США на світовій арені. Тут таки виникає й інша проблема — сприйняття США як єдиної в світі супердержави, яка залишилася після розпаду СРСР. Справа не тільки в загрозі аксіоматизації цього факту в американському геополітичному мисленні. Із цього погляду постмодерніста Френсіса Фукуяму слід розглядати як представника імперського мислення. У майбутньому Альянсі США стануть не союзником Німеччини, Франції, Італії, Люксембургу та інших держав. Сполучені Штати стануть союзником об'єднаної Європи. Це також одна з гарантій світової безпеки.

В Європі вже створені власні військово-політичні органи. Це Постійний комітет з політики та безпеки, Військовий комітет, військовий штаб. Свого часу Мадлен Олбрайт виступила із занепокоєнням про «З Д» у межах НАТО: «Дублювання, дезінтеграції зв'язків та дискримінації». На це лорд Робертсон висунув таку тезу: «Нерозривність трансатлантичних зв'язків, збільшення європейського потенціалу, включення всіх союзників у формування концепції оборонної політики».

Сьогодні затрати Європи на безпеку становлять 60% затрат США. Америка цілком справедливо хоче витратити менше: навіщо їй своїм коштом вирішувати європейські проблеми? Разом із тим вона прагне зберегти свій вплив на формування Європейської політики, що стає дедалі проблематичнішим. Петер Ван Гам, автор книжки «Нові прагнення Європи у галузі оборони: наслідки для НАТО, США та Росії», стверджує: «Зрозуміло одне — якщо довгострокова військова безпека Європи буде й надалі залежати від Сполучених Штатів, НАТО не виживе чи, в усякому разі, втратить свою роль головної опори Європейської безпеки».

Загальна кількість особового складу армій членів ЄС становить близько 2 мільйонів вояків. Однак ці сили досі концептуально розраховані на тривалу позиційну війну проти агресії зі Сходу. Вони не є мобільними, що важливо в сучасних умовах. Так, під час бойових дій у Косово за встановлений термін ледве вдалося розгорнути 40 тис. вояків. До речі, відгуки про українські підрозділи були якнайкращими. Нові сили швидкого реагування в Європі, утримання яких організаційно і фінансово лягатиме на плечі ЄС, повинні складатися з 15 кораблів, 500 літаків, корпусу в 40–60 тис. осіб і 150 тис. осіб для заміни особового складу. Вони повинні мати спроможність розгорнутися протягом 60 діб.

Зростання ролі Європи в НАТО і в геополітиці майбутнього стає однією із закономірностей сучасних політичних процесів. Це наслідок не тільки певного конфлікту інтересів, що пов'язаний з процесом об'єднання Європи. Жодна винятковість є неприпустимою. Так, сьогодні навіть ті члени НАТО, які не мають власних армій або збройні сили яких є неспівставно малими порівняно із США чи Німеччиною, мають однакове право голосу у вирішенні тих чи інших питань. НАТО слід розглядати як певний індикатор філософії майбутньої Європи, яка, не ліквідуючи цю систему безпеки, виходить на інший рівень співпраці зі США, беручи на себе весь необхідний тягар і пропонуючи певну схему ідеологічного обґрунтування, що виходить з пошуків нової європейської ідентичності. Згадаємо терміни, які виникли у минулому столітті щодо устрою Європи: новий порядок, нова Європа, об'єднана Європа, Західна Європа – Східна Європа, Середня Європа, сполучені штати Європи, Азопа.

З погляду України ми повинні говорити про об'єднану Європу і Середню Європу. Схід Європи належить Росії, яка, за словами львівського політолога Романа Кіся, є Азопою, тобто має більше від Азії, ніж від Європи. Росія також не має нічого спільного з оригінальними азіатськими культурами і є маргінальною агресивною державою, неспроможною демократизуватися і жити за правилами світового співтовариства.

Нове обличчя НАТО залежатиме від самоусвідомлення об'єднаної Європи, яке я б не ототожнював з явищем глобалізації. Нам потрібна консервативна Європа. Згадаймо, що вона вже була чимось одним у Середньовіччі. Інститути като-

лицької церкви для сьогоденного дня є недостатніми. Проте ідентичність об'єднаної Європи повинна ґрунтуватися на власній культурній традиції, у т.ч. на релігійній традиції. Адже майбутній світоустрій не може не бути моральним.

Як бачимо, саме цей ідеологічний бік розроблений недостатньо і саме країни Середньої Європи, до яких належить і Україна, мають шанс долучити свій голос до концепції об'єднаної Європи, яка досі є аморфною і невизначеною. Новопосталі постколоніальні держави несуть значний консервативний заряд, який, щоправда, може спрацювати тільки за певних технологічних передумов. Можливо, меншою мірою тут треба розглядати власне політологію, а більше навіть літературу та есеїстику.

Технологічні передумови в Україні — це передусім здорова інформаційна галузь. Парадокс полягає в тому, що цей простір — насамперед бізнес. Інформаційна царина здатна до саморозвитку, саморегуляції і навіть до потужного наповнення бюджету. Для її нормального функціонування потрібно одне: створення цивілізованих правил гри. Той факт, що ці правила в Україні досі не визначені, не може означати якогось нерозуміння з боку влади. Це свідоме лобіювання російських інтересів і навіть кримінальний злочин. Тобто на сьогоденному етапі величезного значення набуває реалізація інтелектуально-ідеологічного потенціалу Середньої Європи, у т.ч. України.

Звичайно, теза «моральної політики» викликає запитання: чи взагалі вона можлива? Головний сенс зосереджується не так на конкретних прикладах, як на спрямованості ціннісних пріоритетів. Той же Віктор Ющенко у своєму першому виступі на посаді прем'єр-міністра України говорив про моральність. Як хрестоматійний приклад моральної політики слід розглядати відому промову Рональда Рейгана про «імперію зла» — СРСР — яка не знає Бога. Можна, звичайно, закинути, що Рейган мав багато інших мотивацій, але хто може так згадати про своїх дітей з якихось меркантильних чи формальних міркувань? Моральною є послідовність світового співтовариства у відстоюванні принципів людяності. Хоч дотеперішню політику США, ЄС та їхнього військового альянсу НАТО щодо, скажімо, Чечні, можна схарактеризувати не інакше, як опортуністичну щодо цих принципів. Щось подібне сталося 1933 р., коли США визнали Радянський Союз. Тоді це мало безпосереднє відношення до України.

Отже, розвиток НАТО тепер найбільше пов'язаний з динамікою європейської спільноти, яка знову віднаходить свою ідентичність. Від того, як це буде зроблено, залежить розв'язання не лише власне європейських проблем, але й тих, які загрожують стабільності всього світу. Михайло Павловський таким чином сформулював теорему Перетта: «В сучасному світі майже глобального інформаційного та промислового ресурсу певна окрема країна не може збагачуватися сама по собі, а тільки за рахунок інших країн». Цим, зокрема, пояснюється масова нелегальна еміграція до США та Європи (не тільки Західної, а також до України, оскільки з погляду багатьох країн СНД, мусульманського світу та Індокитаю Україна є символом стабільності й процвітання). Тобто нелегальні емігранти не тільки не хочуть, вони не вірять, що коли-небудь досягнуть гідних стандартів життя у себе на батьківщині.

Якими ж будуть висновки? Необхідним є вихід в іншу парадигму мислення. Майбутню світову безпеку ми повинні формувати за принципово новими критеріями, які сьогодні зовсім не беруться до уваги. Надалі спільна розмова вже є неможливою виключно на засадах зиску. Наближаючись до стандартів НАТО та Європейського Союзу, Україна повинна сама впливати на ці стандарти. Аби йшлося не лише про наздоганяння, але також про духовне й інтелектуальне зближення.

Плануючи майбутнє, ми маємо бути мудрими. Але що є мудрість у політиці? Це, наприклад, спільне вирішення екологічних проблем. Це безпечний світ і моральний світ. Однак нам важко розмірковувати про подібні речі з арсеналом балаганної риторики, що міцно вкорінилася в нас у повоєнних часах й іноді називається постмодернізмом. Тоді, під час Другої світової війни, раціоналізм змагався з ірраціоналізмом і переміг. Хоч в обох випадках прогнала мудрість, яка й досі сприймається нами як щось апріорне. Тільки мудрість може допомогти нам осмислити поняття людяності як щось таке, що не співпадає з гуманізмом. Філософія є іншою якістю, що на неї не мають впливу жодні технології, тільки навпаки. Мартін Гайдеггер вважав її чимось засадничо некорисним. По війні він і Карл Ясперс дали блискучі твори про те, що німці повинні стати народом філософів. Ця теза є надзвичайно актуальною для сучасної України. Отже, хвала некорисному!